

Metoder för kommunikation

Claes Malmberg, Högskolan i Halmstad

Texten ger exempel på metoder som kan användas för att skapa kommunikation och ett dialogiskt klassrummet (Mortimer & Scott 2003).

Värderingsövningar

Vi bäddar för att elevernas individuella åsikter ska få komma fram och låter dem få möjlighet att hantera värdekonflikter och argumentera för sina ståndpunkter när vi använder *värderingsövningar*. Samhällsvetaren Chantal Mouffe (2013) hävdar att konflikter är oundvikliga och för fram begreppet *agonistik* för att visa att konflikter inte behöver bli antagonistiska.

Här ges två exempel på värderingsövningar. Den första brukar man kalla för en linjeövning.

Linjeövning.

I den här övningen får eleverna att visa var de befinner sig mellan två ytterligheter.

Instämmer 1____2____3____4____5____6 Instämmer inte.

Antingen markerar de sin ståndpunkt genom att sätta ett kryss på en uppritad linje, eller också får de placera sig på en tänkt linje på golvet. Exempel på övningar:

- Skolan ska fostra er elever så att ni lär er handla på miljöriktiga sätt.
- Det är givande när olika åsikter om miljöfrågor kommer fram.
- Skolan ska öka antalet vegetariska måltider i matbetspisningen.

Gör så här:

1. Presentera ditt påstående för eleverna och låt dem fundera en stund.
2. Förklara att det finns en osynlig linje på golvet med ändpunkterna instämmer respektive instämmer inte. Gör eleverna uppmärksamma på att det inte finns någon mittpunkt.
3. Låt eleverna placera sig på den plats som motsvarar deras ställningstagande. Låt dem börja med att pröva sina argument med eleven som står närmast.
4. Låt några elever från olika delar av linjen berätta varför de står där de står. Därefter kan en styrd klassdiskussion vidta. Det bör finnas möjlighet att förändra sin plats om man hör något bra argument av någon klasskamrat.

Fyra hörn.

Det framgår av namnet att den här övningen lämpar sig bäst när man har fyra värderings- eller handlingsalternativ att ta ställning till. De fyra alternativen representeras av fyra hörn i klassrummet. Eleverna väljer ett av de fyra alternativen och ställer sig i det hörn som representeras av detta. Exempel på övning finns i del ett där tonfisk-fiske behandlas. Här ges ännu ett exempel:

Enligt Naturvårdsverket är i dag växthusgasutsläppen som orsakas av varje svensks matkonsumtion omkring 1,8 ton per år, och 75 procent kommer från kött- och mejerikonsumtion. För att minska utsläppen från matkonsumtionen bör man främst. A) Öka priset på kött, B) Informera medborgarna om köttets klimatpåverkan, C) Ha köttfria dagar på skolor och förskolor eller D) Annat alternativ.

Gör så här:

1. Berätta om problemet och klargör vilka alternativ som finns. Be eleverna enskilt bestämma sig för ett av alternativen.
2. Tala om för eleverna vilken plats i rummet de olika alternativen representerar. Be eleverna inta den plats som passar dem bäst.
3. De som hamnat i samma hörn börjar med att motivera för varandra varför de valt att stå där de står.
4. En, eller ett par, från varje hörn får motivera varför de står där de står. Uppmana eleverna att tala *för* sin sak och inte *mot* någon annan. Därefter kan en styrd klassdiskussion vidta.

Att tänka på

Vid värderingsövningar är det ofrånkomligt att deltagarna för fram åsikter som står i konflikt med varandra. Det är kärnan i metoden. När man stöter och blöter olika alternativ skärps argumenten eftersom man behöver hävda och underbygga sin åsikt. Läraren har en viktig funktion att klargöra vad som bygger på värderingar och vad som bygger på kunskap. Det är också viktigt att man noga överväger formuleringen av det påstående eleverna ska ta ställning till. Man måste undvika övningar som innehåller alternativ som tydligt är rätt eller fel. Det kan blir utpekande och uppfattas som kränkande. Som lärare ska man inte ge sin ståndpunkt medan övningen pågår. Det påverkar elevens val. Följande regler bör följas:

Alla har rätt att avstå. Om man upplever en fråga som känslig eller svår att besvara har man naturligtvis rätt att avstå.

Respektera varandras åsikter. Man bör lyfta fram kritik men respektera varandras åsikter.

Tala för dig själv. Det är lätt att föra fram svepande och generaliserande argument som: *Det är allmänt känt...*, *Alla tycker...* Som samtalsledare ska du försöka få eleverna att hålla sig till personliga uttalanden som: *Jag tycker...*, *Vi tycker...*

Talutrymme. Låt eleverna få talutrymme. Undvik att låta dem avbryta eller tala i mun på varandra.

Meningsfullt sammanhang. Värderingsövningar ska användas där de naturligt faller in i ett sammanhang.

Rollspel

Rollspel kan ha väldigt olika innehåll och det som beskrivs nedan ska ses som ett exempel. Det kan dock vara bra att utgå från samhällsutmaningar som innehåller intressegrupper eller personer som är i konflikt. Det kan illustreras med företrädare som Thunberg eller Trump. Om det gäller fiskebestånd i Östersjön kan det vara fiskare, marinbiologer, politiker, myndighetspersoner. Listan kan göras lång. Utgångspunkten är att frågan är aktuell och angelägen för eleverna. Ett viktigt syfte är att eleven ska ges *“the ability to think what it might be like to be in the shoes of a person different from oneself”* (Nussbaum 2010).

I nedanstående exempel är vargjakt en utgångspunkt (se exempelvis Eriksson och Rundberg 2012). Vi ser att det finns skilda uppfattningar mellan de som bor i glesbygd där det finns en vargpopulation och de som bor i tätort. Andra grupper som är framträdande i den frågan är politiker, jägare, boskapsuppfödare, renägare, hundägare och naturvårdare. Dessa grupper har ofta olika intressen i relation till vargens vara eller inte vara, vilken populationsstorlek som är optimal och graden av skyddsjakt. I och med att vargfrågan är laddad med olika intressegrupper, aktuell, omdebatterad, komplex och saknar en given lösning lämpar den sig som metod för att inta andras position.

Ett rollspel kan delas in i fyra faser:

1. Planering innebär att man besvarar följande frågor: Vad är det övergripande organiserande syftet med undervisningen – det vill säga vad ska den leda till? Vilket fall ska behandlas? Vilka ämnesområden är integrerade? Vilka olika intressegrupper kan identifieras? Vilka möjliga källor är aktuella? Vilken form ska rollspelet ha (paneldebatt, fullmäktigemöte etc.)? Andra frågor handlar om hur klassen ska delas upp, hur lång tid som ska läggas på förberedelser, tillgång till bibliotek och internet-resurser, var eleverna ska arbeta. Man bör också utse en elev som ordförande och en som sekreterare. Den här fasen blir olika omfattande beroende på hur vana eleverna är att arbeta med den här typen av frågor.
2. Förberedelserna ger eleverna möjlighet att fördjupa sig i frågan utifrån den intressegrupp de representerar. Om det är vargjakt som ska behandlas kan intressegrupperna vara jägare, samer, naturvårdare, bönder etc. Det är den empiriska delen som innebär att eleverna förbereder sig genom att skaffa kunskaper om vargens biologi och populationsekologi, om lagar och förordningar och möjliga sätt att skydda tamdjur. Men de behöver också kunskaper om den normativa delen av frågan som exempelvis handlar om vad som ska räknas som god naturvård, värdet av tamdjur i relation till värdet av vargar och om känslor och rädslor. Frågan är komplex och mångfacetterad, där ekonomiska, politiska, kulturella,

etiska, moraliska och även estetiska värden utgör viktiga faktorer jämsides med kunskaper om biologisk mångfald och ekologi. Förutom att de ska skaffa sig grundläggande kunskaper om frågan kan elevernas arbete följa några punkter:

1. Inled förberedelsearbetet genom att samla in basfakta om din roll (exempelvis naturvårdare, jägare, jordbrukare).
2. Gå vidare genom att studera din intressegrupp i relation till andras intressegrupper i rollspelet. Vad finns det för konflikter mellan intressegrupperna? Finns det åsikter som överensstämmer?
3. Ta om möjligt kontakt med verkliga representanter för din intressegrupp och lyssna till deras argument.

Under förberedelsearbetet är lärarens roll framförallt att vara handledare. Men även styrande. Det blir ofta bättre kvalitet på rollspel om eleverna skriver ett positionspapper som lämnas till läraren innan rollspelet. Det innebär att deras förberedelse blir mer genomarbetade. Ett sådant positionspapper kan även användas som bedömningsunderlag

3. Genomförandet är en höjdpunkt på rollspelet. Det är då exempelvis paneldebatten eller fullmäktigemötet utspelar sig. Det är viktigt att arrangera det på ett inbjudande sätt. För det första behövs det en ordförande (debattledare) som ser till att en talarordning följs. Andra detaljer att tänka på är att rummet möbleras, exempelvis med plats med en panel och med en publik. Rätt atmosfär kan skapas med hjälp av namnskyltar, bubbelvatten och bord med dukar. Använd gärna en programledare som inledare. Elever kan också utses till fotografer och journalister med uppgift att producera en artikel av eventet.

4. Efterarbetet består av en utvärdering av paneldebatten och av hela arbetet. Vilken ny kunskap och nya perspektiv och värderingar kom upp under paneldebatten? Vad har rollspelet givit för ämnesspecifika kunskaper? Hur kan det förbättras till nästa gång? Har det kommit fram saker som innebär att man kan gå vidare genom exempelvis opinionsundersökningar eller kontakt med myndighetspersoner?

Ett viktigt syfte med ett rollspel är att en komplex fråga blir belyst från flera olika perspektiv. Det hjälper eleverna att navigera i en komplex värld, att kritiskt granska källor, att ta ansvar för miljön och att ta ställning. Arbetet med ett rollspel ger också förutsättningar för eleverna att skaffa fördjupade kunskaper i ett ämne och att utveckla kritiskt tänkande, informations-kompetens och nya perspektiv på egna ställningstaganden. Dessutom är det roligt.

Litteratur och berättelser

Det finns många romantitlar att välja mellan och det kommer nya hela tiden. I boken *Binas historia* (2017) beskriver den norska författaren Maja Lunde på ett insiktsfullt sätt binas betydelse för ekosystemtjänsten pollinering utan att använda begreppet ekosystemtjänst. I stället får vi träda in i tre familjers liv. De är beroende av biodling för sin försörjning. Boken bygger på tre berättelser ur olika tidsåldrar vävs ihop till samma slutsats: utan bin är

mänskligheten förlorad. Genom att träda in i deras liv skapas en möjlighet att se på problemen och konsekvenser av minskade arealer av pollinerade växter, neonikotinoider och det som kallas för plötslig bidöd, eller Colony Collapse Disorder.

T. C. Boyles roman *When the killings done* (2012) utspelar sig på de vilda kanalöarna utanför Kaliforniens kust. Alma Boyd Takesue är en biolog som anstränger sig för att rädda öarnas inhemska varelser från invasiva arter. Hennes antagonist, Dave LaJoy, är en djurrättsaktivist som är starkt emot att döda några djur alls vare sig det gäller invasiva råttor eller inhemska alkor. Deras konfrontation utspelar sig i en serie scener som eskalerar i våld, drama och fara, när de vägrar att ge vika från den egna ståndpunkten om vad som är bäst eller sämst för naturen.

Genom romaner som dessa får vi möjlighet att tänka oss "*what it might be like to be in the shoes of a person different from oneself*" (Nussbaum 2010).

Grupparbete

När vi låter elever arbeta i grupp med hållbar utveckling bör vi därför poängtera att de ska bidra till en lösning av ett problem snarare än att visa upp vad de själva kan. En utmaning är att engagera dem så att ansvaret för den gemensamma kunskapsbildningen delas av dem själva och läraren, istället för att läraren ensam har hela ansvaret. Nedan följer några punkter att tänka på när man organiserar ett grupparbete. Det finns betydligt mer att läsa om detta i boken *Handbok för grupparbete: att skapa fungerande grupparbeten i undervisning* som är skriven av Eva Hammar Chiriac och Anders Hempel (2012)

1. Uppgiften. Uppgiften bör karaktäriseras av autentiska problem utan enkla svar. Problemen behöver vara av en art så att deltagarna verkligen bryr sig och känner sig motiverade att arbeta med dem. Därför bör uppgiften vara formulerad på ett sätt så att det inte finns något självklart svar, den bör vara öppen, komplex och tolkningsbar och det är en fördel om olika erfarenheter och åsikter kan bidra till att nå en kvalificerad lösning. Om man exempelvis ber eleverna arbeta med uppgiften "förpackningar" blir det svårt för dem att vara problemorienterade. En sådan uppgift är faktaorienterad men inte problemorienterad. Uppgiften uppmanar eleverna att beskriva snarare än att problematisera. De kommer sannolikt rikta in sig på frågor om olika typer av förpackningar, hur förpackningar sorteras, återvinning av förpackningar etc. Det kan generera god undervisning, men den är inte ideal ifall det organiserande syftet är att arbeta problemorienterat med intressekonflikter. En problemorienterad uppgift behöver rikta elevernas arbete mot att lösa ett problem. Uppgiften kan exempelvis lyda: Vilka tjänar och vilka förlorar på förpackningar? eller Vilka möjligheter har konsumenten att välja eller att välja bort förpackningar?
2. Elevernas bidrag. Eleverna ska inte enbart delta i gruppen utan främst bidra med yttranden som innehåller åsikter, idéer, fakta – ibland riktiga och ibland

felaktiga. De idéer de för fram ska betraktas som möjliga att förbättra, dels av de andra i gruppen dels av andra klasskamrater eller av läraren. I grupparbetet bör deltagarna arbeta med att förbättra kvalitén och användbarheten av idéerna. En förutsättning är att gruppmiljön utstrålar trygghet så att eleverna vågar kritisera varandras idéer och ta de risker det innebär att föra fram omogna idéer och ge och ta emot kritik, det vill säga att sträva mot ”exploratory talk” i gruppen..

3. Mångfald av olika idéer. Att få möta idéer, åsikter och fakta är grogrunden för en utveckling av ny kunskap. För att förstå att en idé är bra behöver man kontrastera den mot andra idéer. Ur det perspektivet är det gynnsamt med olikhet, det vill säga pluralism. Grupper som består av elever med olika idéer och olika erfarenheter kan generera fler idéer.
4. Användning av källor. Eleverna bör använda källor konstruktivt och vara öppna för olika medier, även sådana de normalt inte använder. De bör lyssna på idéer, åsikter och fakta från andra. Det innebär samtidigt att de måste vara källkritiska och att de inser att även ”de bästa” fakta och idéer kan vara ofullständiga, felaktiga, fejkade och falska. En konsekvens är att eleverna även alltid bör vara medvetna om varifrån deras egna kunskaper kommer. Det är därför bra om de testar varandra med frågan; Vad har du fått det ifrån? Kan man lita på det? Vem säger vad och varför säger den det?
5. Presentationen av arbetet. Grupparbetet bör resultera i något gruppen kan delge andra med betydelse för dem. Mottagarna kan vara klasskamrater, föräldrar eller aktörer utanför skolan. Beroende på syfte kan presentationen ske skriftligt, muntligt eller som en del i en debatt.

Ett grupparbete behöver vara välplanerat och fokuserat, det vill säga det ska ha tydliga mål och vara tidsbegränsat så att eleverna kan strukturera sin tid. Självklart är det också viktigt att eleverna får möjlighet att träna sig i att arbeta tillsammans, exempelvis genom att ta ett gemensamt ansvar där alla bidrar genom att både tala och lyssna.

Litteratur

Boyle, T.C. (2012). *When the killings done*. Bloomsbury Publishing Plc.

Eriksson, M., Rundgren C - J. (2012). Vargfrågan – Gymnasieelevers argumentation kring ett sociovetenskapligt dilemma. *NorDiNa*, 8 (1), 43 - 58.

Hammar Chiriak, E. & Hempel, A. (2013). *Handbok för grupparbete: att skapa fungerande grupparbeten i undervisning*. Lund: Studentlitteratur.

Lunde, M. (2017). *Binas historia*. [Stockholm]: Pocketförlaget.

Mortimer, E. & Scott, P. (2003). *Meaning making in secondary science classrooms*. Maidenhead: Open University Press.

Mouffe, C. (2013). *Agonistik: texter om att tänka världen politiskt*. Stockholm: Atlas.

Nussbaum, M.C. (2010). *Not for profit: why democracy needs the humanities*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.